

คนทรงเจ้าในกฎหมาย: ปฏิบัติการของรัฐสยามช่วงรัชกาลที่ 5 ต่อการเข้าทรงลงเจ้าภายใต้วาทกรรมความศิวิไลซ์

บทนำ

การพัฒนารัฐสยามภายใต้ “กระบวนการศิวิไลซ์” (civilizing process) จากชาติตะวันตก ที่ให้ความสำคัญกับ “ความเป็นเหตุและผล” ในช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเข้ามาแทนที่โลกทัศน์แบบไตรภูมิ อันเป็นเครื่องมือค้ำจุนสถาบันกษัตริย์สยามในอดีตมาโดยตลอด ย่อมเป็นปัจจัยที่ทำให้รัฐสยามต้องปรับตัวสู่การสถาปนารัฐที่มีความเป็นอารยะ การกำจัดเศษซากที่หลงเหลือจากแนวคิดไตรภูมิจึงเป็นพันธกิจอย่างหนึ่งของรัฐ นำมาสู่ข้อสังเกตที่ว่าภายใต้เงาการปฏิรูป รัฐสยามจัดการกับสิ่งที่มองไม่เห็นอย่างไร ขณะที่ต้องรักษาสถานะความเป็นผู้มีเหตุและผลในเวลาเดียวกัน โดยใช้การ “เข้าทรงลงเจ้า” ในกฎหมายเป็นกรณีศึกษา ทั้งนี้ จากการศึกษาผู้เขียนพบว่าการสร้างวาทกรรมของรัฐที่มีต่อคนทรงเจ้าในกฎหมายไม่เพียงสัมพันธ์กับการสร้างความศิวิไลซ์เท่านั้น แต่อาจมีนัยถึงการรับมือต่อการก่อตัวของระบบทุนนิยม และการสร้างพื้นที่ทางพุทธศาสนาของรัฐสยาม ซึ่งเป็นการรักษาเสถียรภาพทางอำนาจและเป็นการช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์ อันเป็นมิติที่ซับซ้อนมากไปกว่าการอธิบายว่าสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นเรื่องไร้เหตุผลเพียงอย่างเดียว

โลกแห่งจิตวิญญาณก่อนกระบวนการศิวิไลซ์

การเข้าทรงมักเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ในวัฒนธรรมของมนุษย์โดยเฉพาะในพื้นที่ท้องถื่น เนื่องด้วยวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งต้องอาศัยสื่อกลางอย่าง “ร่างทรง” เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงโลกวัตถุเข้ากับโลกแห่งจิตวิญญาณ นักมานุษยวิทยาอย่าง นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ (2565) อธิบายว่าการเชื่อมโลกทั้งสองเข้าด้วยกันสะท้อนถึงความซ้อนทับระหว่างสิ่งที่มองเห็นซึ่งสัมผัสได้กับสิ่งที่ดำรงอยู่แต่มองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้

การทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านทัศนะของรัฐสยามต่อคนทรงเจ้าในกฎหมาย จำเป็นต้องพิจารณาถึงบริบทของการเข้าทรงในสังคมก่อนช่วงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยกฎหมายสำคัญในช่วงเวลานั้นคือ *กฎหมายตราสามดวง* หรือประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 ซึ่งแม้จะไม่ได้ระบุถึงการทรงเจ้าเข้าผีอย่างชัดเจน แต่ก็ปรากฏถึงทัศนะของชนชั้นนำต่อผู้รู้ไสยศาสตร์ที่สามารถเชื่อมต่อกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ไว้ในพระอัยการเบ็ดเสร็จ มาตรา 137 ดังความว่า

"ผู้ใดสอนท่านว่าเปนมบกฤษฎีดา รู้ว่าน ยา รู้วิทยาคุณกระทำให้ตาย...ถ้าเปนลัจจตุจ ผู้สอน ท่านให้มำมั่นผู้รู้คุณว่านยาอมบจะกละกฤษฎีดานั้นเสีย เพราะมันจะทำไปภายหน้า..."¹

ตีความได้ว่า หากมีผู้ใดกล่าวหาหรือฟ้องร้องว่าบุคคลอื่นเป็นผู้ใช้อาคมเกี่ยวกับผี มีความรู้ด้านการใช้สมุนไพรมานาน ยา และอาคมที่ใช้ทำร้ายผู้อื่นถึงแก่ความตาย...หากพิจารณาแล้วพบว่า เป็นความจริงตามคำกล่าวหา นั้น ให้ลงโทษประหารชีวิตผู้ที่ใช้วิชาอาคมนั้นเสีย เนื่องจากหากปล่อยไว้ บุคคลผู้นี้จะกระทำการที่เป็นภัยต่อผู้อื่นอีกในภายภาคหน้า หรือมาตรา 149 ที่กล่าวถึงอำนาจผี ดังความว่า

“ชาย หญิง เปนชู้เมียกันเคียดพูน (เคียด หมายถึง โกรธ พูน หมายถึง โกรธเป็นไฟ ดูใน; พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554) น้อยใจกัน ชายก็ตีหญิงก็ตี ไปปลดต้นไม้อันมีผีให้ชายฆ่าชายชู้แลหญิงใช้เจ็บล้มตาย ฝ่ายผู้มีได้ปลดปู่เจ้าใช้เจ็บล้มตาย ผู้ใดไปปลดปู่เจ้าพิจารณาเปนสิ่ง โทษตกแก่มันผู้นั้นเสมอจวบทุกฤตยากระทำท่านให้ตายนั้น”
(มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2482)

อาจกล่าวได้ว่า ทศนะของชนชั้นนำช่วงเวลาดังกล่าวที่มีต่อคุณไสยศาสตร์และอำนาจผี ซึ่งปรากฏแนวคิดแบบ *ไตรภูมิโลกวิจิตร* อย่างไร? ไม่เพียงเป็นภาพสะท้อนโลกทัศน์ที่ยอมรับการมีอยู่ของสิ่งเหนือธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังใช้เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบสังคมและขัดเกลาจิตใจของราษฎรให้อยู่ในความเรียบร้อย โดยไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของโลกแห่งจิตวิญญาณแต่อย่างใด

ความเสื่อมลงของแนวคิดไตรภูมิ สู่การสถาปนาความศิวิไลซ์ของรัฐสยาม

การเปลี่ยนผ่านนิยามของการเข้าทรงลงเจ้าจากความเชื่อโลกจิตวิญญาณสู่วาทกรรมความมั่งคั่งของรัฐ สัมพันธ์กับการเสื่อมถอยของแนวคิดไตรภูมิอย่างมีนัยสำคัญ การศึกษาถึงบริบท การถดถอยและการปรับตัวสู่สังคมรัฐสมัยใหม่จึงเป็นประเด็นที่ควรพิจารณาอย่างยิ่ง โดยหนังสือของ ชาตรี ประทีปนันทการ เรื่อง *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชานินิยม* (2547) ได้อธิบายถึงการเสื่อมถอยของแนวคิดจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิในสถาปัตยกรรมช่วงรัชกาลที่ 4 ที่สูญเสียความหมายเชิงสัญลักษณ์และความสัมพันธ์ทางสังคมไป ส่งผลให้งานสถาปัตยกรรม และศิลปะอื่น ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวหันไปสู่คำอธิบายแบบความจริงที่ประจักษ์ได้ ซึ่งชาตรี เรียกแนวคิดเหล่านี้ว่า “จักรวาลทัศน์สมัยใหม่แบบวิทยาศาสตร์” เช่นเดียวกัน งานของ ธนพงศ์ จิตสง่า (2552) ที่ศึกษากิจกรรมในหอสมุดพระวชิรญาณสมัยรัชกาลที่ 5 ก็พบถึงความกังวลของชนชั้นนำต่อการเทศน์เรื่องเหนือธรรมชาติของพระสงฆ์ในท้องถิ่นว่าเป็นเรื่องมั่งคั่งและไม่เป็นประโยชน์แก่ราษฎร

หนึ่งในปัจจัยสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านจากจักรวาลทัศน์แบบไตรภูมิสู่กระบวนการสร้างความศิวิไลซ์ที่มีความเข้มข้นในช่วงรัชกาลที่ 5 คือ อุดมการณ์ที่ให้ความสำคัญกับเหตุผลนิยม (rationalization) และการขยายตัวจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมของชาติตะวันตก ซึ่ง

กลายเป็นพื้นฐานของวาทกรรม โลกทัศน์ และการปฏิรูปโครงสร้างภายในสยามของชนชั้นนำใน เวลาต่อมา ดังจะเห็นได้จากการประกาศ พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 120 เพื่อจัดระบบ การเก็บทะเบียนที่ดิน และการรังวัดแนวเขต ตลอดจนออกเอกสารรับรองกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างถาวร โดยแยก “กรรมสิทธิ์” ออกจาก “การใช้ประโยชน์” ส่งผลให้เจ้าของยังมีสิทธิ์ตามกฎหมาย แม้จะ ปลดที่ดินไว้กร้างก็ตาม การปฏิรูประบบการคลังโดยจัดตั้งหอรัษฎากรพิพัฒน์ เพื่อควบคุมการ จัดเก็บภาษีโดยเจ้าหน้าที่รัฐ (อภิชาติ สถิตนิรามัย และอิสร์กุล อุณหเกตุ, 2564) การจัดตั้งกรม สุขาภิบาลภายใต้กระทรวงนครบาล เพื่อจัดระเบียบพื้นที่และควบคุมสุขอนามัยภายในบ้านเมือง ของรัฐสยาม การจัดตั้งกองตระเวนขึ้นในพ.ศ. 2419 เพื่อรักษาความสงบตามแนวถนนและป้องกัน การเกิดเหตุการณ์คนพาลชุกชุม การจัดตั้งโรงพยาบาล เพื่อรักษาอาการป่วยไข้แทนความเชื่อของ ชาวสยามที่เชื่อว่าความเจ็บป่วยล้วนมาจากอำนาจผี (ภัทรนิษฐ์ สุรรังสรรค์, 2565) ตลอดจนการ ตราพระราชบัญญัติลักษณะพยาน ร.ศ. 113 หมวดที่ 2 ว่าด้วยคนจำพวกใดควรอ้างเป็นพยานได้ มาตรา 2 ดังความว่า

“บรรดาชนใดๆ ชายก็ดีหญิงก็ดี ซึ่งมีสติรู้จักผิดแลชอบเข้าใจความ จะให้การเบ นพยานฝ่ายใดก็ให้ฝ่ายจำเลยคู่ความโดยอ้างก็ได้...”

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2563)

สิ่งเหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นการปรับตัวของสยามท่ามกลางการแผ่ขยายอิทธิพลของชาติ ตะวันตก โดยให้ความสำคัญต่อหลักเหตุผลและการตอบสนองต่อตลาดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ที่ กลายเป็นแกนกลางสำคัญในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการจัดระเบียบพฤติกรรมทางสังคม ของรัฐสยาม สภาวะดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ Norbert Elias ว่าด้วย “กระบวนการทำให้ เป็นศิวิไลซ์” (The Civilizing Process) ซึ่งชี้ว่าการสร้างรัฐสมัยใหม่มิได้หยุดเพียงการปฏิรูป สถาบัน แต่ยังสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการจัดระเบียบร่างกาย โดยเฉพาะ “การควบคุมตนเอง” (Self-Restraint) เพื่อปิดกั้นอารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอันเป็นเครื่องชี้วัดถึง ความเป็นอารยะ (ภาคิน นิมมานนรงค์, 2560)

ทว่าในอีกด้านหนึ่ง กระบวนทัศน์เช่นนี้ได้ลดทอนสถานะของกลุ่มที่อยู่นอกขอบเขตของ เหตุผลให้กลายเป็นสิ่งมงาย ซึ่งนอกจากจะแสดงถึงความไม่ศิวิไลซ์แล้ว ยังถูกทำให้เป็นสิ่งที่ไม่อาจ ยอมรับได้ตามระเบียบทางวิทยาศาสตร์ โดยการแบ่งแยกสิ่งเหล่านี้ให้อยู่ในภาวะ “แปลกปลอม” หากพิจารณาเช่นนี้ ทัศนคติที่ยกย่องผู้ที่สามารถจัดเรียงอารมณ์และพฤติกรรมให้สอดคล้องกับ มาตรฐานของแนวทางรัฐ และการลงโทษหรือกีดกันกลุ่มที่ไม่อยู่ในบรรทัดฐานที่รัฐสยามสถาปนา ขึ้น จึงสอดคล้องกับแนวคิดของ William Reddy ที่เสนอแนวคิด “ระบอบอารมณ์ความรู้สึก”

(Emotional Regime)³ (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2563, อ้างถึงใน ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และ ณีฎฐพงษ์ สุกุลเสียว, 2563) ซึ่งในที่นี้ ผู้เขียนขออนุญาตภาวะเช่นนี้ว่า “ระบอบอารมณ์แห่งความศิวิไลซ์”

การเปลี่ยนผ่านและข้อสังเกตต่อการเข้าทรงลงเจ้าในรัฐสยามสมัยใหม่

จากที่กล่าวไปข้างต้นว่า การสร้างมาตรฐานทางอารมณ์ความรู้สึกที่ยกย่องความเป็นเหตุและผล ควบคู่กับการควบคุมกลุ่มที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานภายใต้บริบทของการเคลื่อนตัวสู่รัฐสมัยใหม่ ผลของการจัดระเบียบเช่นนี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนโลกทัศน์และการสร้างวาทกรรมต่อการเข้าทรงลงเจ้าและสิ่งเหนือธรรมชาติของชนชั้นนำสยามในช่วงรัชกาลที่ 5 ที่นำระบอบอารมณ์แห่งความศิวิไลซ์มาใช้พิสูจน์ความเชื่อที่มีอยู่เดิม ดังเช่นบทความว่าด้วยเรื่อง “ผีโขนดแลกระสือ” ที่อธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวว่าเป็นเพียงกลุ่มก๊าซ ซึ่งไม่ใช่สิ่งลึกลับตามความเชื่อแต่อย่างใด (พระองค์เจ้าจันทราพิบูลย์, 2428 อ้างถึงใน ธนพงศ์ จิตต์สง่า, 2552) หรือทัศนะของชนชั้นนำสยามที่มีต่อการทรงเจ้าเข้าผี ดังความว่า

“อนึ่งการที่ไฟใหม่นี้ มีผู้โง่เขลาเพนอันมาก ว่าเจ้าผีเจ้าสาวอันใดเข้าทรงบอกเหตุว่าวันนั้นไฟจะไหม้ที่โน่นที่นี่ ถือเอาเพนจริงเพนจริง เพราะสันดานยังหนาด้วยความโง่เขลา...ไม่รู้จักของคนทรงที่จะลวงตนให้นับถือ...ไม่เป็นอันทำมาค้าขาย เสียประโยชน์อย่างยิ่ง...จึงได้ดำรัสสั่งกรมพระนครบาล ให้ประกาศสั่งนายอำเภอโปลิศท้องที่ห้ามเสีย...แม้ว่าด้วยความแต่เพียงว่าเข้าทรงลงเจ้า มิได้คิดการทุจริต...ก็จะให้ลงพระราชอาญาตั้งแต่ 30 ที่จนถึง 50 ที่...หากเพนการทำอันตรายแก่ชีวิต ให้นำตัวมาส่งแลแจ้งความต่อกรมพระนครบาล...ตัวผู้ร้ายนั้นจะเอาไปประหารชีวิตเสีย”

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2563)

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นปัญหาของปรากฏการณ์เข้าทรงภายใต้กรอบรัฐสมัยใหม่ เมื่อคำทำนายเริ่มมีอิทธิพลเหนือการควบคุมของรัฐ สถานการณ์ดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างความสั่นคลอนต่ออำนาจการปกครองส่วนกลาง แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของชุดความเชื่อที่อยู่นอกเหนือแนวทางของรัฐ ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการจัดระเบียบสังคม อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 โดยมี พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในเวลานั้นเป็นประธานกรรมการร่างกฎหมาย เนื่องด้วยเห็นว่า กฎหมายตราสามดวงมีบทลงโทษที่รุนแรงและบทกฎหมายไม่อาจตอบสนองต่อสภาพสังคมสยาม ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่เป็นไปตามระเบียบสากล ประกอบกับการสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขต นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งทำให้รัฐสยามต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางการศาลอย่างสิ้นเชิง (คณพล จันทน์หอม, 2545) ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้ปรากฏการณ์การเข้าทรงถูกจัดหมวดหมู่ให้

กลายเป็นอาชญากรรมฐานฉ้อโกงซึ่งถูกอธิบายด้วยตรรกะทางกฎหมาย โดยปรากฏในหมวดที่ 4 ความผิดฐานฉ้อโกง มาตรา 306 ดังความว่า

“ถ้าผู้ใดกระทำการฉ้อโกง โดยอุบายอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นว่าต่อไปในมาตรานี้ คือ...2) แกล้งแสดงตนว่าเป็นคนใช้วิทยาคมได้ก็ดี...ต้องรวางโทษจำคุกตั้งแต่ หกเดือนขึ้นไปจนถึงห้าปี แลให้ปรับตั้งแต่ร้อยบาทขึ้นไปจนถึงห้าพันบาทด้วย อีกโทษหนึ่ง”

(มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2563)

การเปลี่ยนผ่านของทัศนคติชนชั้นนำต่อการเข้าทรงลงเจ้านับตั้งแต่กฎหมายตราสามดวง จนถึงกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 นำมาสู่ข้อสังเกตที่ว่า เหตุใดรัฐถึงผูกโยงมิติทางพิธีกรรมและความเชื่อให้กลายเป็นอาชญากรรมฐานฉ้อโกงซึ่งเป็นโทษทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมใหม่ อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นหลักฐานผู้เขียนกลับไม่พบถึงการจับกุมหรือการลงโทษคนทรงเจ้าตามกฎหมายข้างต้นอย่างชัดเจน กล่าวได้ว่า กฎหมายฉบับนี้อาจมิได้มีผลบังคับในทางปฏิบัติโดยตรงไปตรงมา ซึ่งหากพิจารณาถึงบริบทแวดล้อมในมิติที่กว้างออกไป จะพบว่าในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐต้องเผชิญกับการก่อตัวของระบบทุนนิยมในสยาม นำไปสู่ข้อสังเกตต่อมาว่า การผูกโยงความเชื่อเข้ากับการฉ้อโกงอาจมีนัยที่สัมพันธ์กับการรับมือต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ต้องค่าแก่การพิจารณาร่วมด้วย

งานศึกษาของ Jackson เรื่อง *Capitalism Magic Thailand: Modernity with Enchantment* (2566) กล่าวว่า การขยายตัวของระบบทุนนิยมและสภาวะการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมนิยมใหม่ ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของลัทธิบูชาความมั่งคั่งที่เปลี่ยนความเชื่อทางจิตวิญญาณให้กลายเป็นสินค้า ขณะเดียวกันก็เปลี่ยนวัตถุเชิงพาณิชย์ให้เป็นเครื่องบูชาที่แฝงไปด้วยความเชื่อศักดิ์สิทธิ์ ผ่านการประกอบพิธีกรรมและการเข้าทรง โดยกลไกเหล่านี้ได้กลายเป็นพื้นที่หลีกหนีจากความไม่แน่นอนท่ามกลางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่กำลังเปลี่ยนไป ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่า ระบบทุนนิยมได้สร้างความเชื่อทางจิตวิญญาณรูปแบบใหม่ขึ้นมา พร้อมทั้งวางรากฐานให้พิธีกรรม ไสยศาสตร์ และการเข้าทรงได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในตลาดเศรษฐกิจทุนนิยม ซึ่งข้อค้นพบนี้ถือเป็นการท้าทายแนวคิดของ Max Weber ที่เคยเสนอว่า การกลายเป็นสังคมนิยมใหม่ที่มุ่งให้ความสำคัญกับความเป็นเหตุและผลจะนำไปสู่กระบวนการถอดถอนความเชื่อ หรือคำอธิบายทางจิตวิญญาณให้หมดไป

เมื่อพิจารณาตามข้อเสนอของ Jackson อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อในเชิงพิธีกรรมและสิ่งเหนือธรรมชาติอาจมิได้มีลักษณะที่ตรงข้ามกับหลักความเป็นเหตุและผลโดยสิ้นเชิง ทว่าการที่รัฐนิยามสิ่งเหล่านี้ว่าเป็น "ความมั่งคั่ง" อาจสัมพันธ์กับการรับมือต่อการขยายอิทธิพลของลัทธิบูชาความมั่งคั่งและการเติบโตของวัตถุนิยม เนื่องจากร่างทรงกลายเป็นเครื่องมือในการหลอกลวงและ

บันทึกอนอำนาจการควบคุมของรัฐสยาม นอกจากนี้ ผู้เขียนมีข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า กระบวนการลดทอนความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณภายใต้รัฐสมัยใหม่ อาจเกี่ยวข้องกับการช่วงชิงพื้นที่อุดมการณ์ของพุทธศาสนาสมัยใหม่ หรือการสถาปนากระบวนทัศน์ความรู้แบบ*ธรรมยุติกนิกาย*⁴

นักประวัติศาสตร์อย่าง รัชชัย วินิจจะกุล (2562) กล่าวว่า การเผชิญหน้าระหว่างพุทธศาสนาและโลกวิสัย (secularism) มีลักษณะที่ต่างไปจากการต่อสู้ของศาสนาอื่นในโลกตะวันตก เนื่องด้วยแนวคิดแบบโลกวิสัยหรือความเป็นวิทยาศาสตร์ไม่ได้ขยายตัวไปยังพื้นที่ท้องถิ่น ทว่าสิ่งที่พุทธสมัยใหม่ต้องเผชิญหน้าคือ “ลัทธิพราหมณ์” ซึ่งถูกแปะป้ายด้วยความเป็นอื่นจากพุทธศาสนา โดยกล่าวว่าพราหมณ์และไสยศาสตร์คือสิ่งเดียวกัน และเป็นคู่ตรงข้ามของ “ความเป็นเหตุและผล” ของพุทธสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม รัชชัยชี้ให้เห็นว่า การสร้างคู่ตรงข้ามดังกล่าวมิได้มีเป้าหมายเพื่อทำลายความเชื่อเหล่านี้อย่างสิ้นเชิง หากแต่เป็นการสถาปนาความต่างเชิงช่วงชั้นเพื่อกำหนดว่าระบบความเชื่อใดมีสถานะทางอำนาจเหนือกว่า ซึ่งเป็นเครื่องชี้วัดตำแหน่งแห่งที่ทางอุดมการณ์ของรัฐสยาม

หลักฐานที่สนับสนุนข้อเสนอบนของรัชชัย คือการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 หลังจากที่รัชกาลที่ 5 เล็งเห็นถึงประโยชน์จากการปรับปรุงแผนการปกครองของสังฆมณฑล (วงการคณะสงฆ์ คุุใน; พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) ในพื้นที่หัวเมือง จึงทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เพื่อบริหารการปกครองคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพทั่วประเทศ (มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา, 2563) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐสยามที่ต้องการสร้างระเบียบอำนาจทางพุทธศาสนาโดยไม่ได้จำกัดขอบเขตเพียงพื้นที่สยามอีกต่อไป แต่รวมไปถึงพื้นที่บริเวณมณฑลอื่นนอกเหนือจากสยาม ซึ่งต่างกระทบต่อความเชื่อท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ให้กลายเป็นเพียงคำอธิบายที่มีสถานะรองในสังคมสยาม

ข้อสังเกตเหล่านี้ตอกย้ำวัฒนธรรมแบบสังคมสยามที่การจัดการกับแนวคิดเรื่องโลกเหนือธรรมชาติท่ามกลางกระแสโลกวิสัยมีรูปแบบต่างไปจากของชาติตะวันตก ทว่ารัฐสยามเลือกใช้เป็นเครื่องมือจัดวางอำนาจแห่งใหม่ ดังจะเห็นได้จากการรับมือต่อการก่อตัวของทุนนิยมและการช่วงชิงพื้นที่อุดมการณ์ทางศาสนา ซึ่งล้วนเป็นการรักษาเสถียรภาพและการสถาปนาอำนาจนำของรัฐในช่วงเวลาดังกล่าว

บทสรุป

บทความชิ้นนี้ชี้ให้เห็นถึงพลวัตการจัดการอำนาจเหนือธรรมชาติของรัฐสยาม ท่ามกลางกระบวนการปฏิรูปประเทศจากกระแสชาติตะวันตก ซึ่งพบว่าทัศนคติของชนชั้นนำต่อการ “เข้าทรงลงเจ้า” ได้เปลี่ยนผ่านจากการเป็นส่วนหนึ่งของระเบียบอำนาจแบบจารีตสู่การนิยามว่าเป็น “ความมมงาย” ภายหลังจากเสื่อมถอยของจักรวาลแบบไตรภูมิและการเข้ามาของเหตุผลนิยม อย่างไรก็ตาม ในมิติที่ลึกซึ้งไปกว่าเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล ผู้เขียนพบข้อสังเกตว่า

มาตรการทางกฎหมายที่รัฐเปลี่ยนความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติให้เป็นอาชญากรรมฐานข้อโง่ง อาจสัมพันธ์กับการรับมือจากการเติบโตของระบบทุนนิยมที่เริ่มก่อตัวในสยาม เนื่องจากร่างทรง กลายเป็นช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์ทางทรัพย์สินรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ กระบวนการ ลดทอนความเชื่อทางจิตวิญญาณอาจสัมพันธ์กับการเมืองเรื่องพื้นที่ทางศาสนา โดยเฉพาะการ สถาปนากระบวนทัศน์ความรู้ของพุทธศาสนาสมัยใหม่

ดังนั้น การจัดการคำอธิบายเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยเฉพาะลัทธิพิธีเข้าทรงลงเจ้าของรัฐ สยามในยุคเปลี่ยนผ่าน อาจมิใช่กระบวนการเคลื่อนตัวสู่รัฐสมัยใหม่ตามรูปแบบชาติตะวันตกอย่าง เป็นเส้นตรง หากแต่เป็นกระบวนการอันซับซ้อนที่เกิดจากการปรับใช้วัฒนธรรมและความเชื่อแบบ สยามในการรับมือ ต่อรอง และควบคุมระเบียบสังคมซึ่งเป็นมิติที่มากกว่าการจัดวางคู่ตรงข้าม ระหว่างเหตุผลและความมกมาย

ผู้เขียน

อภิพล สุระเสน นิสิตฝึกประสบการณ์

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เชิงอรรถ

¹ *ฉมบ* หมายถึงผีผู้หญิงที่ตายในป่าและสิงอยู่ในบริเวณที่ตาย มีรูปเห็นเป็นเงาๆ แต่ไม่ทำอันตรายใคร *จะกละ* หมายถึง ชื่อผีชนิดหนึ่ง เชื่อกันว่ามีรูปเป็นแมว อยู่ในป่าซึ่งหมอผีชาวป่าเลี้ยงไว้ให้ทำร้ายศัตรู, ผีพวกหนึ่งที่ชอบกิน ของโสโครก (ดูใน; สุวรรณภา กลิ่นอังกาบ และ วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. (2566). ผีในกฎหมายตราสามดวง *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2560) หน้า 19-29) *กฤติยา* หมายถึง เสน่ห์, อาถรรพณ์ *ว่าน* หมายถึง สมุนไพรที่ใช้ทำยา เชื่อกันว่าทำให้อยู่ยงคงกระพัน *วิทยาคม* หมายถึง คาถาอาคม *สัจ* หมายถึง ความจริง *ส่อ* หมายถึง ฟ้อง (ดูใน; พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554)

² ไตรภูมิโลกวิจิตรฉกถา หรือไตรภูมิโลกวิจิตรฉัย ถูกเรียบเรียงโดยพระยาธรรมปรีชา (แก้ว รักตประจิตร) จาก ต้นฉบับที่เป็นหนังสือตัวเขียนจารลงในคัมภีร์ใบลาน โดยเนื้อหาแบ่งออกเป็น ภาคมนุสสภกา (มนุษย์) ภาคนิรยภกา (นรก) ภาคเทวดาภกา (สวรรค์) และภาควิสุทธภกา (ทางไปสู่ความบริสุทธิ์หลุดพ้น) (ดูใน; พระยาธรรมปรีชา. (2521). *ไตรภูมิโลกวิจิตรฉัย ฉบับที่ 1*. [พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายทองสุข กาญจนพันธ์])

³ ลิงทักกล่าวว่า เสดดั่งมองว่าชุมชนทุกสังคมมีมาตรฐานอารมณ์ความรู้สึก และพยายามกำกับควบคุมผ่านพิธีกรรม คำ สอน คำสาบาน และอื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งชุมชนเหล่านี้ประกอบไปด้วยหน่วยเล็กและหน่วยใหญ่ ที่สามารถข้ามย้ายได้ อย่างไม่รู้ก็ตาม ไม่ว่าชุมชนหน่วยใดมีการบังคับ ลงทัณฑ์ หรือกีดกันกลุ่มคนด้วยวิธีการต่างๆ เราอาจเรียกมันได้ว่าเป็น “ระบอบความรู้สึก” (Emotional Regime) ได้ทั้งสิ้น (ดูใน; ชินดา พรหมพยัคฆ์ และ ณีฎฐพงษ์ สกุลเสียว. (2563). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. ศยาม. 539.)

⁴ ธรรมยุติกนิกาย ก่อตั้งโดยชิรญาณภิกษุหรือพระฉายานาม เมื่อครั้งทรงผนวชของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ซึ่งขณะทรงผนวชพระองค์ทรงพบว่าการอธิบายของภิกษุสงฆ์ไม่สามารถอธิบาย ความคิดที่เป็นเหตุเป็นผล เน้นความจริงเชิงประจักษ์ อันเป็นมาตรฐานทางความคิดของพระองค์ได้ ธรรมยุติกนิกายจึงเกิดขึ้น จากรากฐานทางความคิดที่เป็นเหตุผล และเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ เน้นกลับไปสู่ลัทธิธรรมที่เป็นพุทธวัจนะซึ่งมี

พระไตรปิฎกเป็นตัวแทน (ดูใน; ภัชราพร ช้างแก้ว. (2530). *พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6* [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1987.768;>)

บรรณานุกรม

- คณพล จันทน์หอม. (2545). *วิเคราะห์กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127: ศึกษากระบวนการร่างกฎหมายและประเด็นความรับผิดชอบในทางอาญา* [วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2002.337>. 86-92.
- ชาติรี ประทีตนนทการ. (2547). *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์* ชาตินิยม. กรุงเทพฯ:มติชน.
- ชนิดา พรหมพยัคฆ์ และ ญัญญพงษ์ สกุลเสียว. (2563). *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. ศยาม. 539.
- ธนพงศ์ จิตต์สง่า. (2552). *วชิรญาณ กบกับการแสวงหาความรู้ของชนชั้นนำของสยาม พ.ศ. 2427-2448* [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.2009.2024>. 150-167.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2562). *เมื่อสยามพลิกผัน*. ฟ้ายเดียวกัน. 20.
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2565). *ร่างทรง. มานุษยวิทยาของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ Anthropology and Spirit Mediumship*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวงตราม 3 ดวง*. (2482). มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง. 262-267.
- พระยาธรรมปรีชา. (2521). *ไตรภูมิโลกวิเนจฉัย ฉบับที่ 1*. [พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นายทองสุข กาญจนพันธ์].
- ภัทรนิษฐ์ สุรังสรรค์. (2565). *รัฐสยดสยอง*. กรุงเทพฯ:มติชน. 148-208.
- ภัชราพร ช้างแก้ว. (2530). *พุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6* [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. คลังปัญญาจุฬาฯ. <https://doi.org/10.58837/CHULA.THE.1987.768;>). 25-27.
- ภาคิน นิมมานรวงศ์. (2560). *ปริทัศน์ประวัติศาสตร์อารมณ. วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์, 1(1), 107-154*. <https://doi.org/10.14456/thammasat-history.2014.3>
- มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2563). *ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 109*. เล่ม 7. แผ่นที่ 42, 376-377.
- (2563). *ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 113*. เล่ม 11. แผ่นที่ 47, 405.
- (2563). *ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 121*. เล่ม 19. แผ่นที่ 16, 349-350.
- (2563). *ราชกิจจานุเบกษา ในรัชกาลที่ 5 ร.ศ. 127*. เล่ม 25. ฉบับพิเศษ, 388.
- สุวรรณภา กลิ่นอังกาบ และ วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. (2566). *ผีในกฎหมายตราสามดวง วารสารวิชาการ มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2560) 19-29*.
- อภิชาติ สลิตินรามย์ และอิสร์กุล อุนทเขตต์. (2564). *ทุน วัง คลัง (ศักดิ์) นา: สมรภูมิเศรษฐกิจการเมืองไทยกับประชาธิปไตยที่เฝ้าหลังปักฐาน*. กรุงเทพฯ:มติชน. 51-155.

Jackson, Peter A. (2566). *Capitalism Magic Thailand: Modernity with Enchantment* (วิจารณ์
นฤปิติ, ผู้แปล.). กรุงเทพฯ:มติชน. 68-334.